

Akinek szívügye volt a Vasi Múzeumfalú. Idén lenne 90 éves Bárdosi János¹

Illés Péter

SAVARIA MÚZEUM

H-9700 Szombathely, Kisfaludy Sándor utca 9., Hungary

illes.peter@savariamuseum.hu

Összefoglalás

A magyar múzeumoknak a Kádár-kori (1956–1989) központosított pártállam alatt megvalósított intézményesülése a mai napig jelentős hatással van a hazai közgyűjtemények rendszerére, működésére, mibenlétére. Ez az időszak a regionális és helyi múzeumokban a néprajzi muzeológia sajátos virágkorát eredményezte. Ennek alapját egyrészt a 20. század második felében bevezetett szaktudományos igényességű, klasszifikáción és katalogizáláson alapuló módszertan képezte, másrészt, még lehetőség volt a mezőgazdaság szocialista kollektivizálása előtti hagyományos falusi népi műveltség dokumentálására, összeírására, az eredeti tárgyi emlékek összegyűjtésére. Harmadrészt pedig az országos társadalmi gyűjtőmozgalom megszervezése a néprajzi gyűjtemények létrehozásának, fenntartásának, gyarapodásának a támaszát jelentette. A múzeumi kollekciók, archívumok képzésen túl mindez jelentős mértékben együtt járt új kiállítóhelyek létrejöttével is. A globális keleti és nyugati nagyhatalmi politikai rendszereket elválasztó Vasfüggöny menti periférikus vidékeket is magába foglaló, a magyar nyelvterület nyugati peremvidékén fekvő Vas megyében a pártállami korszak néprajzi muzeológiájának kiemelkedő helyi alakjává nőtte ki magát Bárdosi János etnográfus, aki 1962-től egészen haláláig, 1983-ig a Szombathelyen működő Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága – Savaria Múzeum Néprajzi Osztályának vezetője volt.

KULCSSZAVAK: néprajzi muzeológia, tárgyi kultúra, népi építészet, tudománytörténet, múzeumtörténet

Abstract

The founder's passion project: the Vas County Open-air Museum. János Bárdosi would have turned 90 years old this year. *The institutionalisation of Hungarian museums, implemented under the centralised one-party state of the Kádár era (1956–1989), has had a significant impact on the system, operation and very existence of Hungarian public collections to this day. This period is regarded as the heyday of ethnographic museology in both regional and local museums. This was partly due to the methodology introduced in the second half of the 20th century, based on classification and cataloguing, and also because it provided an opportunity to document and catalogue the traditional rural folk culture and to collect original artefacts before the socialist collectivisation of agriculture. Thirdly, the organisation of a national social collecting movement provided a basis for the establishment, maintenance and growth of ethnographic collections. In addition to the compilation of museum collections and archives, new exhibition facilities were also built and made available. János Bárdosi, a local ethnographer and a prominent figure in the ethnographic museology of the party-state era, was active here, in Vas County, in the westernmost region of the Hungarian-speaking area, on the periphery of the Iron Curtain that separated the global Eastern and Western political systems. From 1962 until his death in 1983, he was head of the Ethnography Department of the Vas County Museums Directorate – Savaria Museum in Szombathely.*

KEYWORDS: ethnographic museology, material culture, folk architecture, history of science, museum history

¹ Az írás a Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület online magazinjában 2023. január 24-én azonos címmel közzétett szöveg irodalmi hivatkozásokkal és lábjegyzettel kiegészített változata. Elkészültéhez ezúton is köszönöm Viga Gyula nyugalmazott néprajzos muzeológus biztatását, M. Kozár Mária nyugalmazott néprajzos muzeológus önzetlen segítségét, valamint Gráfik Imre nyugalmazott néprajzos muzeológus, Nagy Zoltán nyugalmazott néprajzos muzeológus, Feiszt György nyugalmazott levéltáros, Kiss Ernő Csaba szakrestaurátor, Spiegler-Kutasi Nikolett könyvtáros, Kelbert Krisztina helytörténész muzeológus és Balogh Lajos botanikus muzeológus közreműködését.

Az indulás (Szombathely, Budapest, Győr)

A 20. század második felében a Nyugat-Dunántúlon a szabadtéri néprajzi muzeológia egyik kiemelkedő megteremtője Bárdosi János (1933–1983) magyar etnográfus volt (ld. NAGY 2002).² Származását tekintve szerény életkörülmények között élő gázgyári munkás fiaként született Herényben, a vasi megyeszékhely, Szombathely közvetlen közelében fekvő, akkor még önálló községben, a magyar–osztrák határtól alig tizenöt kilométerre. Nővére a szombathelyi Styl Ruházati Vállalat dolgozója volt. A második világháborúban eltöltött gyermekkorát követően, a herényi elemi és a szombathelyi püspöki iskolák után, 1951-ben érettségizett Szombathelyen a Horváth Boldizsár Közgazdasági Középiskolában. Ezt követően egy évig adminisztrátorként dolgozott a Szombathelyi Földműves Szövetkezetnél, illetve a Mesterséges Termékenyítő Állomáson, mint gazdasági nyilvántartó. 1952-ben felvételt nyert Budapesten az Eötvös Loránd Tudományegyetem néprajz és muzeológia szakára. Itt vált – a háború előtt született etnográfus nemzedéktársaihoz hasonlóan – Tálasi István (1910–1984) tanszékvezető tanítványává. Miként Barabás Jenő (1920–1994) egyetemi tanár, a magyar népi építészeti kutatók 20. századi nagyformátumú alakja fogalmazott róla (BARABÁS 1985): „Bizonyára környezeti hatások, a „fényes szelek” felhajtó erői egyaránt közrejátszottak ebben, de alighanem a szűkebb haza, Vas megye lokálpatriótizmusa is működhetett benne.”

Katonai szolgálatait 1953 és 1954 júliusában, egyetemi nyári szüneteiben teljesítette. 1957-ben szerezte meg egyetemi diplomáját *Történeti és néprajzi adatok a Fertő halászatához* című szakdolgozatával, valamint általános muzeológiából is államvizsgázott. A népi halászat kutatásával való kapcsolata később is megmaradt, aminek fontos kezdeti eredménye volt még ugyanebben az évben a K. Kovács László (1908–2012) operatőrrel, a magyarországi néprajzi filmezés meghatározó alkotójával közösen forgatott *Halászat a Fertő tavon* című néprajzi filmjük,³ aminek a budapesti egyetemi tanszék megbízásából szakér-

tője volt. Muzeológus szakosként már egyetemista éveiben is kötődött a múzeumi munkához, először a fővárosban, a Néprajzi Múzeumban gyakornokoskodott, majd rövid ideig, 1957–1958-ban a győri Xantus János Múzeumban dolgozott. Csak ezután kapta meg 1958 januárjától a szombathelyi Savaria Múzeum néprajzi osztályvezetői megbízását. Ezt a pozícióját egészen 1983-ban bekövetkezett haláláig betöltötte, mintegy 25 éven keresztül, mialatt létrehozta az ugyan regionális érvényességű, mégis máig ható és megkerülhetetlen néprajzos muzeológusi életművét.

Múzeumcsináló elődök és a vasi etnográfiai szellemiség

Szombathelyen jelentős múzeumi tevékenységet végző elődjei is voltak Bárdosinak, számos aspektusból az ő munkájukat folytatta, sőt, bizonyos értelemben be is teljesítette. Időben legmesszebb volt tőle, még az Osztrák–Magyar Monarchia idejéből, az 1900-tól a történelmi Vas vármegyére kiterjedő néprajzi tárgyi gyűjtéssel és falusi népi épületek fotografálásával is foglalkozó Kárpáti Kelemen (1859–1923) premontrei gimnáziumi igazgató, magyar tudós tanár, az 1908-ban megnyílt Vasvármegyei Múzeum alapító igazgatója. A sorban a következő, a két világháború közötti időszakban, pontosabban 1928 és 1948 között, a trianoni határmódosítással (1921) átalakult történelmi Vas vármegye gazdasági-igazgatási-kulturális központjaként fejlődő Szombathely szellemi, kulturális életét szervező és meghatározó Pável Ágoston szlovén–magyar nyelvész, irodalomtörténész, gimnáziumi tanár, a Vasvármegyei Múzeum Néprajzi Tárának őre volt. Pável egyben a kultúregyleti fenntartású intézmény igazgatóhelyettese volt, aki kora sok más meghatározó tudósa mellett Gönyei Sándor (1886–1963) néprajzkutatóval, a budapesti Néprajzi Múzeum munkatársával, illetve az Őrség néprajzi monografikus feldolgozását (1940–1943) megkezdő Kardos Lászlóval (1898–1987), a Táj- és Népkutató Intézet néprajzkutatójával is fontos szakmai kapcsó-

² Bárdosi János életrajzi dokumentumai megtalálhatók a Savaria Múzeum Néprajzi Adattárában (NAd/2414-2021).

³ <https://www.youtube.com/watch?v=PG0oXnZNP4k> (Hozzáférés: 2023. június 14.)

latokat ápolt. A stafétát Bárdosi közvetlenül a néprajzos múzeumigazgató Dömötör Sándortól (1908–1986) vette át, aki az 1948 utáni marxista-leninista ideológiai meghatározottságú művelődéspolitikai nyomása alatt végezte el a Szombathelyi Múzeum államosítását (vö. VALUCH 1998: 460–462), egyúttal 1949 és 1957 között megkezdte annak tudományos múzeummá alakítását. Dömötör folytatta az elsőként Pável által elindított néprajzi kutatásokat is a térségben, elsősorban az Őrség és vidéke néprajzi jellegzetességeinek dokumentálását, közlését is. Alapvetően folklorisztikai érdeklődése mellett tárgyi néprajzzal is foglalkozott. Az ifjú, alig 25 éves Bárdosi János etnográfus megérkezésével a világháborús időszakot és károkat túlélte néprajzi gyűjtemény feldolgozása és gyarapítása, illetve a Dömötör által elkezdett tudományos igényű, katalogizáláson és osztályozáson alapuló néprajzi muzeológia hőkorszaka indult útjára Szombathelyen. Mindez a Kádár-korszak állampárti Magyarországon, az államhatárt nyugati irányból le- és elzáró Vasfüggöny mellett periférikus társadalmi-gazdasági létbe szorított Vas megyében, az 1962-től tanácsi fenntartású szombathelyi múzeumban.

Visszatérés a szülőföldre (1958): a szaktudományos muzeológia kezdetei Szombathelyen

Bárdosi János felkészültsége alapján és az előtte álló szakmai kihívások szerint sokkal inkább vált a 20. század második felére jellemző igazi szaktudományos néprajzos muzeológussá Szombathelyen, mintsem amatőr „múzeumcsinálóvá” (*Museummachens*), tekintve a mai kortárs közép-európai múzeumelméleti szakirodalom fogalomhasználatát (vö. ILLÉS 2018). Bárdosi 1958-ban megjelent első szakmai publikációja is a *Vasi Szemlében* kapott nyilvánosságot, *Pajtáskertek Gencsapátiban* címmel. Az archaikus udvartípus vizsgálata mintegy előirányozta későbbi fő érdeklődési területét, és végrehajtandó feladatát: Vas megye településszerkezeti és népi építészeti hagyományainak feltárását, összeírását és múzeumi bemutatását. Muzeológus pályakezdő időszaká-

ban még az egyetemi éve alatt megkezdett népi halászattal kapcsolatosan tárgyi és kéziratos gyűjtéseket, fényképes és filmes dokumentálást, kutatómunkát is folytatta. Terepi vizsgálatokat végzett a Rába Vas megyei, illetve a Dráva Baranya megyei szakaszán a pécsi Janus Pannonius Múzeum felkérésre. Jól jellemzi tenni akarását, hogy Pulay Endre tanárral újabb néprajzi filmet is forgatott, és halászati fogási módokat fényképezett a Vas megyei Rábahídvégen 1962-ben (SM. N. ikt. 2-3/1962).

Annak érzékeltetésére, hogy mekkora feladat volt a modern szaktudományos muzeológia megteremtése a megörökölt és töredékes gyűjteménnyel, minden bizonnyal elég idézni Bárdosi saját maga által 1971-ben megfogalmazott munkássága öninterpretációjából: *„A kiemelt nagy feladatok elvégzése mellett természetesen a múzeumi gyűjtőmunkát sem hanyagolom el. 1958-tól 1970 decemberéig múzeumunk néprajzi anyagát 6.407 tárggyal, 18.467 db fényképfelvétellel és 1289 db színes diafelvétellel gyarapítottam, melyek közül kb. 14.000 felvételt magam készítettem. A néprajzi adattári anyagot 477 tétellel, a könyvtár állományát pedig kb. 1500 könyvtári egységgel gyarapítottam. Így az 1900-tól 1957-ig gyűjtött tárgyi anyagot 13 év alatt jóval megdupláztam, az adattári anyagot másfélszeresével, a fényképanyagot pedig hétszeresével növeltem, ill. gyarapítottam.”*⁴

Múzeum intézményi feladatai az 1960–1970-es években azonban egyre nagyobb intenzitással a gyűjteménygyarapítás és -feldolgozás (pl. rovásfák, gyógynövények gyűjtögetése, méhészet, mondák, vőfélyköszöntők, népművészet emlékanyaga), valamint a népi építészeti kutatások felé tereltek. Ebbe az is belejárt, hogy már a kezdetektől, 1958-tól bekapcsolódott az Országos Műemlékfelügyelőség népi műemlékfelmérésébe is. Kiemelkedő tény, hogy az országban elsőként, 1966-ban Vas megyében ezt be is fejezték. Ugyanakkor Bárdosi népi műemléki felmérőként nem csak Vas megyében dolgozott – némi mellékes jövedelemre is szert téve –, hanem azon is túl. Így a Vassal szomszédos Veszprém és Győr-Moson-Sopron megyékben, valamint a Dél-Dunántúlon Somogyban és Baranyában, sőt még Kelet-Magyarországon is, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében.

⁴ Savaria Múzeum, Néprajztudományi Osztály, Adattár, SM. NAd/2414-2021.

Érdemes azt is számontartani, hogy az 1960-as években Bárdosi pályakezdő muzeológusi érdeklődését, tevékenységét jelentősen befolyásolták közvetlen múzeumi kollégái is. Elsősorban Horváth Ernő (1929–1990) paleobotanikus muzeológus, egyben igazgatóhelyettes felettese. Nem utolsó sorban pedig kolléganője, B. Dorner Mária (1938–2020) helytörténész, aki részt vállalt a helyszíni műemlékfelmérési munkákban és a terepi falukutatásban. B. Dorner Mária az 1960-as évek elején a Savaria Múzeumban létrehozott és kezdetben az újkori emlékanyagra koncentrált, majd Vas megye kultúrtörténeti értékeinek gyűjtését felvállaló (pl. a szombathelyi Knebel fotósdinasztia képi hagyatékának gyarapítása 1963-ban) Helytörténeti Osztály gyűjteménykezelője, majd vezetője volt. Itt érdemes hangsúlyozni, hogy Bárdosi először 1960-ban nősült meg, majd sikertelen házasságát követően 1967-ben vette el Dorner Máriát, amely házasságából két gyermekük született. Ezekben az időkben *alma matere*, a budapesti néprajzi tanszék Szombathelyre küldött egyetemi hallgatóit is fogadta, segítette valódi néprajzossá válásukat. Így például nála volt Szombathelyen múzeumi gyakorlaton a másodéves egyetemi (ELTE néprajzi tanszék) hallgató Tátrai Zsuzsanna is 1966-ban. Az elvégzett munkáról beszámolót is készítettek az ELTE Néprajzi Intézetének. Bárdosi segítette a helyben működő szombathelyi Tanítóképző Intézet és Pedagógiai Főiskola hallgatóit is szakdolgozatuk elvégzésében, vagy bibliográfiai tanácsadással.

Társadalmi gyűjtőmunka a vidéki Magyarországon (Vas megyében)

Bárdosinak kezdetben politikai pályafutása is volt, ami számára 1951–1952-ben a Szombathely VIII. kerület (Herény városrész) DISZ szervezet titkáráként kezdődött. Később az egyetemi évek alatt, 1953–1955 között az ELTE Bölcsészettudományi Karának muzeológiai szakán lett DISZ titkár és 1952-től és 1956-ig tagja volt a Magyar Dolgozók Pártjának is. Szombathelyre visszaérve 1958-tól a közalkalmazottak múzeumi alapszervezetének tagjaként látta el a „bér- és szoc. fele-

lős”, majd az üdülési felelős tevékenységeket. A vele szemben támasztott nem csak szakmai, hanem helyi és megyei kultúrpolitikai elvárásokat jól jellemzi, hogy az 1933-ban Pável Ágoston által alapított, aztán 1958-ban újjászervezett *Vasi Szemle* folyóirat szerkesztőbizottságába történő felkérését Gonda György (1923–2000), Vas Megye Tanácsának elnöke (1957–1978) intézte hozzá levélben. Ezt a feladatát 1958 és 1964 között szorgalmasan el is látta. 1966-tól, az ekkor már Savaria Múzeum nevű muzeális intézmény Néprajzi Osztályával együttműködésben külön *Néprajzi adattár* című rovatot is nyitottak a folyóiratban, amiben a néprajz sokféle területéről igyekeztek írásokat közölni. Emellett 1963-tól a Szentlélek Tihamér (1919–2007) régész, a Savaria Múzeum első megyei múzeumigazgatója által létrehozott *Savaria a Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága Értesítője* szerkesztőbizottságának is aktív tagja volt. Ehhez érdemes figyelembe venni, hogy a megyei múzeumok igazgatósága rendszerét még 1962-ben hozták létre, vagyis indították el (BASICs 2016).

1965-ban a Vas Megyei Tanács tudományos folyóiratában, a *Vasi Szemlé*ben tette közzé felhívását Vas megye (1950-től) földrajzi neveinek összegyűjtésére. A helyi szervezői és irányítói feladatot Végh Józsefnek, a MTA Nyelvtudományi Intézet munkatársának útmutatásai és intenzív kapcsolattartásuk alapján végezte. Évente meghirdetett Vas megyei néprajzi és nyelvjárási gyűjtőpályázatokat szervezett, a Vas megyéből jelentkező „társadalmi gyűjtőket” szakmailag irányította és a Savaria Múzeum Néprajzi Osztályára beérkező pályázatokat is ő bírálta el. Négy év alatt a korabeli Vas megye igazgatása alá eső összes településnek, 229 falunak és két városnak a teljes kül- és belterületi névanyagát összeírták. A gyűjtés befejezését követően a Magyar Tudományos Akadémia ünnepi ülést rendezett Szombathelyen 1969. augusztus 23-án. Bárdosi János munkája elismerésül a Magyar Nyelvtudományi Társaság dicsérető oklevelét, illetve Vas megye Tanácsa Végrehajtó Bizottsága Művelődésügyi Osztálya „Szocialista Kultúráért” kitüntetését vehette át 1970-ben.

Mindemellett ezekben az időkben a Horváth Ferenc, a szombathelyi Vas megyei Levéltár igazgatója által elnökölt Vas megye Helytörténeti Bi-

zottságában (1968) is ténykedett, mint néprajzi szakfelelős és szaklektor. A Hazafias Népfront égisze alatt működő megyei tudományos szervezet intézőbizottságának tagjait, mások mellett, a szombathelyi Népművelési Tanácsadó, a Marxista Nyári Egyetem, a Magyar Szocialista Munkáspárt Megyei Bizottsága, a Berzsényi Dániel Megyei Könyvtár, a Hazafias Népfront Megyei Titkársága, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat és a Savaria Múzeum vezetői alkották. Ugyanakkor Bárdosi János néprajzos muzeológusként rendes tagja volt a Magyar Néprajzi Társaságnak is. Az 1970-es években Vas megyében még rajta kívül Csaba József (1903–1983) (Csákánydoroszló), Dala József (1930–2001) (Celldömölk) és a pályatárs, szintén budapesti etnográfus végzettségű Nógrádi Géza (1932–1973) (Sárvár) volt tag (BALLASSA 1972). Bárdosi tevékenyen támogatta a honismereti mozgalmat is, 1974-től haláláig a *Vasi Honismereti Közlemények* néprajzi publikációit szerkesztette.

Regionális skanzenológia: „A szokványos tudományos és muzeológiai munkámon túlmenően építem a Vasi Múzeumfalut.”

A Bodrogi Tibor (1924–1986) főigazgató irányítása alatt működő budapesti Néprajzi Múzeum keretében 1967. február 1-én alakult meg a Falumúzeum Osztály, Erdélyi Zoltán (1931–1999) etnográfus vezetésével. Alapfeladatuk a még 1937-ben Győrffy István (1884–1939) néprajzkutató által Budapestre megálmodott „Magyar Scansen” megteremtése volt. 1970-től szintén a Néprajzi Múzeum szervezeti keretén belül K. Csilléry Klára (1923–2002) néprajzos muzeológus vezetésével jött létre a Muzeológiai Osztály; tagjai azok a muzeológusok voltak, akiket kifejezetten a Skanzen-program megvalósítására vettek fel. De ez nem jelentette azt, hogy más osztályokról is ne dolgoztak volna benne, ilyen volt például Gráfik Imre is. Az országos munkálatokban közreműködtek az egyetemek néprajzi intézeteinek oktatói, az MTA Néprajzi Kutató Csoport munkatársai, az Országos Műemléki Felügyelőség tudományos dolgozói és a megyei múzeumi szervezetek-

ben tevékenykedő néprajz szakos muzeológusok. A kor politikai elitjének legmagasabb szintje által támogatott elképzelés nyomán, nem Budapesten, hanem Szentendrén, a Sztaravoda-patak völgyében alakult meg 1972-ben az önálló, központi országos szabadtéri néprajzi múzeum.

A kezdettől fogva regionális skanzenek megalapításában is gondolkodtak (KURUCZ 1987), amelyek a megvalósulásban a Nyugat-Dunántúlon jóval előbbre jártak. Ennek alapvető okai a kisebb léptékű vidéki kezdeményezések gyorsabb kivitelezhetősége és olcsóbbságuk voltak (SZILÁGYI 2003: 148–152). Mindezt a helyi és megyei politikai elitek bizonyítási vágya is támogatta, valamint az alkalmas, jól képzett helyi szakemberek megléte. Ennek keretében az 1968. február 12-én tartott osztályértekezleten részt vett Szombathelyről Bárdosi János néprajzos muzeológus is, valamint a Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága – Savaria Múzeum megyei múzeumigazgatója, Szentlélek Tihamér, illetve a Vas megyei Tanács Tervező Irodájától Rónai Károly (1941–2022) építészmérnök is. A Vas megyei regionális szabadtéri néprajzi múzeum létrehozására Szombathelyen is működött Skanzenbizottság, aminek helyszíni szemlén az 1960-as évek végén mások mellett Füzes Endre (1932–2015) etnográfus, mint a Művelődésügyi Minisztérium kiküldöttje is részt vett. Továbbá az Építésügyi Minisztériumban a népi műemlékvédelemmel foglalkozó Tóth János (1899–1978) építész szintű megjelent, aki 1922-től negyedszázadig volt Szombathely város főmérnöke és tanácsnoka. Tóth doktori disszertációját *Falusi épületek fejlődése a nyugati végeken* címmel védte meg 1940-ben a budapesti József Nádor Műegyetemen, ahol 1941-ben doktorrá avatták (MÓD 2013). A következő évben, 1942-ben már meg is szerezte egyetemi magántanári képesítését a *Tájegységek népi építészeti elemei* című tárgykörből a szegedi Ferenc József Tudományegyetem néprajzi tanszékén. A mérnöki módon végzett népi építészeti kutatások magyarországi úttörője, Tóth János támogatója volt a szülővárosában, Zalaegerszegen 1968-ban megnyitott Göcsej Falumúzeumnak is. Ebben kulcsszerepet vállalt a Szentmihályi Imre (1924–1986), a Göcsej Múzeum akkori etnográfus igazgatója, aki – lé-

1. ábra. Bárdosi János etnográfus muzeológus látogatókkal az épülő Vasi Múzeumfaluban. Szombathely, 1970. október 26. (Fénykép: B. Dorner Mária) (Savaria Múzeum, Szombathely, Néprajzi Fotótár, 21165.)

Figure 1. Ethnographer and museologist János Bárdosi with visitors at the Vas County Open-air Museum under construction. Szombathely, 26 October 1970 (Photo: Mária B. Dorner) (Savaria Museum, Szombathely, Ethnographical Photo Collection, 21165.)

nyegében Magyarországon elsőként – sikeresen hozott létre szabadtéri néprajzi múzeumot.

A Vas megyei népi építészeti, feltárási kutatások és tárgyi gyűjtések végzésén túl helyi adminisztratív, jogi és szervezési ügyekkel is bajlódó Bárdosi a Budapesten élő és alkotó Tóthtal intenzíven tartotta a szakmai kapcsolatot. Továbbá, a már említett Barabás Jenő egyetemi tanárral együtt hárman dolgozták ki a Vasi Múzeumfalú néprajzi szakmai programtervét (1967). Ennek alapján aztán Rónai Károly építész szakmai irányításával elkészült annak pontos műszaki tartalmú beépítési terve (1968, I. ütem). Sőt, az építészeti tervek kitértek nem csak az épületekre és a létrehozandó kiállítóhely szükséges infrastrukturális feltételeire, hanem a tradicionális növényi környezet kialakítására is. Bárdosi jó szakmai kapcsolatot ápolt a Zala megyében tevékeny Szentmihályival is, aki a már Zalaegerszegen bevált technológiai módszereket (pl. faanyagok konzerválása) közvetítette Szombathelyre. De köztudomásúlag példa volt előttük a romániai buka-

resti és a stájer-osztrák Grác melletti Stübing szabadtéri múzeumi is. A szombathelyi cél a zalaegerszegi skanzen egyetlen kistájára (Göcsej) koncentráltó kialakítási koncepciójának meghaladása volt a differenciáltabb megyei népi építészeti kép (kistáják, társadalmi osztályok és nemzetiségek reprezentálása) megalkotásával. Ezek igen sokhelyszínű és sokirányú munkával terhelt idők voltak Bárdosi számára. Ő így vallott minderről egy 1969-ben Tóth Jánosnak intézett levelében: „Végre az építési engedélyt megkaptuk! Probléma persze bőven adódik! (...) Ami a leglényegesebb pénzünk nincs...! (...) A doktori disszertációmmal kapcsolatban, ilyen emberfeletti munka mellett nem is nagyon merek nyilatkozni. A rendes hivatali munkámon és a falumúzeumon kívül a vállamra nehezedik az egész megye földrajzi névgyűjtőinek szervezése, irányítása, ami ugyancsak nem kis feladat. Ezt még tetézik az évente meghirdetett néprajzi és nyelvjárási gyűjtőpályázatok. A többi kollégához viszonyítva bátran állíthatom, hogy 2 ember munkáját végzem, de sajnos ez sem a fizetésemelésben, sem a jutalmazásban

nem jut érvényre. Lassan már arra sem lesz időm, hogy egy-egy tanulmányt tető alá hozzak... Ilyen körülmények között csak ígérhetem – mint azt a 3 éves tudományos munkatervemben előirányoztam –, hogy 1971-re ledoktorálok.”⁵

Bárdosi hiába volt megszállott muzeológus, soha nem jutott el a doktori fokozat megszerzéséig. Figyelme és munkaereje szétforgácsolódott, miként azt maga is megfogalmazta és hangsúlyozta egy közzétett munkajelentésében (1. ábra). A Szombathelyen 1973. augusztus 20-án megnyitott Vasi Múzeumfaluvál aztán beteljesült a vasi kötődésű néprajzos kutatónemzedékeken átívelő régi álom, a „Vasi Scansen”, amit még a Pável Ágoston által szerkesztett *Vasi Szemlében* 1939-ben Tóth János építésmérnök hirdetett meg. Bárdosinak fontos szakmai segítsége volt a fiatal pályakezdő, az őrségi népi lakáskultúrára vonatkozó helyszíni gyűjtéseket és terepi dokumentációkat végző Bíró Friderika etnográfus is, akivel erőltetett tempóban mintegy 30 kisebb-nagyobb építményt magába foglaló skanzenet kellett enteriőrökkel berendezniük. Megrendítő, hogy a Vasi Múzeumfaluvál 1968-tól felkért építésvezetője, Kopcsánci Gyula (1922–1973) gencsapáti ácsmester már nem érhetette meg az augusztusi megnyitót. Egyúttal kiemelendő, hogy Szombathely modern városi rekreációs övezetében, a Csónakázó-tó partján létrejött Vas megyei regionális skanzen megnyitóbeszédét volt egyetemi tanára, Ortutay Gyula (1910–1978) folklorista és szocialista kultúrpolitikus, az Elnöki Tanács tagja, a Hazafias Népfront alelnöke tartotta, aki egyben a Magyar Néprajzi Társaság elnöki tisztét (1967–1978) is betöltötte, és már az 1960-as években szorgalmazta a kollektivizálás nyomán átalakuló falusi életmód vizsgálatát (PALÁDI-KOVÁCS 2018: 96–140). Nem mellesleg, a rendezvény házigazdája Báncsi Gábor (1939–1988) régész, megyei múzeumigazgató volt (BÁNCI 1983), akinek köszönhetően az 1970-es években, illetve az 1980-as évek elején sorban épültek és valósultak meg modern múzeumok nem csak Szombathelyen, hanem szerte Vas megyében és a járási, városi központokban, azok környezetében.

Bárdosi János a kor magyar vidéki muzeológiaiájának igényessége mentén természetesen kata-

lógust is készített a Vasi Múzeumfaluvól (1975), aminek fényképeit Dallos László fényképész készítette (1976-tól tagja a Fialat Fotóművészek Stúdiójának), a német nyelvű fordításokat pedig a már említett alkotótárs, Pulay Endre. Pulayt 1971-től a Hazafias Népfront által kezdeményezett Vas megyei Idegenforgalmi Tanács vezetőjévé választották, ami a megyei tanács építési és közlekedési állandó bizottságának albizottságaként működött.

Helyek bővületében: tájházak, népi műemlékegyüttesek születése

Az 1973 megnyílt Vasi Múzeumfaluvól komoly és fajsúlyos hazai muzeológiai eredménynek számított, még akkor is, ha csupán indulásnak szánták a további fejlesztéshez (tervezett II. ütem). A nemzetközi szakma is felfigyelt a magyar-osztrák államhatár közelében létrehozott regionális szabadtéri néprajzi múzeumra, aminek egyértelmű jele volt, hogy 1975-ben a szocialista Kelet-Németországhoz tartozó lipcsei néprajzi múzeum (Museum für Völkerkunde Leipzig) fényképes dokumentációkat készített a Vasi Múzeumfaluvól, amiből 15 darab papírképet Bárdosi Jánosnak is megküldtek a Savaria Múzeum Néprajzi Osztályára. A Vas megyei népi műemlékek mentésének és megőrzésének sikerei hatására a Vas megyei eredményekkel az ICOMOS az 1977-ben szervezett budapesti-szombathelyi konferenciája is foglalkozott. Ennek oka volt az is, hogy a Savaria Múzeumban működő Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága a szombathelyi skanzenen túl további megyei szabadtéri népi műemlékegyüttesek, tájházak helyreállítási munkálataiban, szakszerű berendezésében is részt vett. Sőt, néprajz gyűjtemények megalapítását, segítségét, azok szakmai kontrollját és interpretálását (pl. rábagyarmati tájház) is végezte. Ezek a munkálatok is párhuzamosan a megyeközponti feladatvégzéssel szintúgy Bárdosi János néprajzos muzeológusra hárultak. A Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága Szalafő Pityerszerén három paraszti portán tíz épületet és azt azokat övező telkeket vásárolta meg 1970-ben – valójában elidegenítést végezve –,

⁵ Savaria Múzeum, Néprajztudományi Osztály, Adattár, SM. N. ikt. 2-13/1969.

2. ábra. Bárdosi János etnográfus muzeológus a cáki pincéknél. Cák, 1974. március 21. (Fénykép: Bándi Gábor) (Savaria Múzeum, Szombathely, Néprajzi Fotótár, 24469.)

Figure 2. Ethnographer and museologist János Bárdosi at the wine cellars of Cák. Cák, 21 March 1974 (Photo: Gábor Bándi) (Savaria Museum, Szombathely, Ethnographical Photo Collection, 24469.)

ami által végeredményben megalapítottak egy második Vas megyei skanzent. Még ugyanebben az évben nyílt meg a Rábavölgyben, Rábagyarmaton egy füstökonyhás lakóházból kialakított tájház, aminek berendezését Ács László tanár gyűjtötte; itt például helyi tanácsi fenntartásban meghagyva. Szintén az Őrség vidékén (Belső-Őrség) Magyarszombatfán Fazekasház létesült 1974-ben. Ennek berendezésén Bárdosi mellett, egyetemista (ELTE néprajzi tanszék) gyűjtési gyakorlata keretében, Nagy Zoltán etnográfus is dolgozott. Kőszeg-Hegyalján a nyolc épületből álló Cáki Pincesor vált látogathatóvá 1976-ban a Vas Megyei Múzeumok Igazgatóságának köszönhetően, amiből hat épületet eredeti helyén meghagytak és két másikat áttelepítettek (2. ábra). 1978-ban Hegyhátszentpéteren az utolsóként fennmaradt és műemléki védettségű festett faoromzatú lakóházból és kovácsműhelyből nyílt tájház. Utóbbi műhelyfelszerelés Püspökmolnáriból való, a helyszíni gyűjtést a házberendezéshez Szakály Ferenc tanár, a helyi általános iskola honismereti vezetője végezte. A munkálatokban Decsi Gyula farestau-

rátor és Hesztera Aladár általános restaurátor is részt vett a szombathelyi Savaria Múzeumból.

Miként a rövid összefoglalásból is kiérződik, ezek a kezdeményezések már nem kizárólag egyetlen épületből álló tájházak voltak, hanem szakmai bravúrjukat, egyben a múzeumlátogatók számára kiemelkedő élményforrásukat az is jelentette, hogy az eredeti helyszínen (*in situ*) megőrzött épületek köré áttelepített építményekből álló együtteseket (*ensemble*, illetve a természeti környezetüket is magában foglaló *assemblage*) alakítottak ki. A kulturális reprezentációt létrehozó vizuális kimerevítést minden esetben a hitelesnek szánt és enteriőrbe szervezett eredeti műtárgyberendezés jelentette, amit igyekeztek lehetőleg helyi gyűjtésekkel megoldani.

Bárdosi János szakmuzeológus tevékenységének megítélésben nem mellékes párhuzam, hogy az erre alkalmas nyugat-dunántúli térségben, a Vas megyei népi műemlékvédelmi és szabadtéri néprajzi muzeológiai munkásságával egyidőben, az 1960-as években például Franciaországban is sorra alakultak az *in situ* jellegű, szabadtéri mű-

zeumok és parkok ötvözetét alkotó muzeális intézmények. Nem véletlen, hogy az ICOM korabeli főtitkára, Hugues de Varine 1971-ben alkotta meg az ökomúzeum (*écomusée*) fogalmát (FEJŐS 2006). Magyarországon 1974-ben, a Minisztertanács rendelete nyomán kapott pénzügyi támogatással alakították ki az 1960-as évek műemléki felmérése alapján, a helyben megőrzött és állami (tanácsi) tulajdonba vett népi műemlékeket tájházzá, falumúzeummá, esetleg szabadtéri múzeummá (BERECZKI 2009). Azonban a francia közösségi modelltől eltérően itt a helyiekkel való viszonyrendszerben az országos politika (párt, tanácsok, népfrent) által befolyásolt és ellenőrzött honismereti mozgalom tagjainak volt kulcsfontosságú szerepe (BERÉNYI 2016).

Egy muzeológiai korszak vége Szombathelyen (1983)

A Vasi Múzeumfalú tervezett II. üteméhez 1978-ban bontották le a felsőszőlőki füstösházként azonosított lakóházat, amit még 1967-ben védett le az OMF népi műemlékké. Maga erről így írt vo-

natkozó és posztumusz, 1984-ben megjelent *A felsőszőlőki szlovén füstösház. Egy füstöskonyhás hajlított ház bontásának tanulságai* című tanulmányában: „A Vasi Múzeumfaluba eddig áttelepített épületek bontási gyakorlatának megfelelően, itt is ugyanolyan egyszerű jel- és számrendszert alkalmaztunk az egyes épületelemek megjelölésére, amely még a bontást és a majdani felépítést végző falusi segéd munkások számára is érthető, logikus.” Az 1980-as évek elején Bárdosi figyelme intenzíven Nyugat-Magyarország népi díszítőművészete irányába fordult, ehhez jó alapot jelentett számára a Savaria Múzeum 1900-tól formálódó néprajzi törzsgyűjteményének 1945 előtről fennmaradt anyaga, illetve saját gyűjtései az 1960–1970-es évekből. Eredményeit kiállítási formában is rendezte (3. ábra), amit bemutathatott Prágában (1981), Szófiában (1981), Berlinben (1982), Bécsben (1983), illetve Varsóban és Krakkóban (1983). Bárdosi János még a halálát megelőző egy-két évben, egyre súlyosbodó betegsége ellenére is tevékeny volt, így a szentgotthárdi Pável Ágoston Helytörténeti és Nemzetiségi Múzeum állandó kiállítása részét képező nyílt tűzhely rekonstruk-

3. ábra. Díszítőművészeti kiállítás nyitása (balról Bárdosi János etnográfus muzeológus). Bécs, 1983. február 17. (Fénykép: Decsi Gyula) (Savaria Múzeum, Szombathely, Néprajzi Fotótár, 35502.)

Figure 3. Opening of an exhibition of decorative art (from left János Bárdosi, ethnographer and museologist). Vienna, 17 February 1983 (Photo: Gyula Decsi) (Savaria Museum, Szombathely, Ethnographical Photo Collection, 35502.)

ciója is szakmai irányításával készült el 1982-ben. Ebben 1979-től kolléganője, a ljubljanoi egyetemen végzett magyar–szlovén néprajzkutató M. Kozár Máriának volt a segítségére. Közös gyűjtöttek a Szentgotthárd környéki nemzetiségi falvakban, tájékoztak és múzeumi jelentést készítettek az apátistvánfalvi szlovén és a felsőcsatári horvát tájház, illetve egy szentgotthárdi nemzetiségi múzeum létrehozásának lehetőségéről. Közös koncepciójuk szerint a szlovén tájházba Krajczár Károly, a horvátba Kovács Géza, a szentgotthárdi múzeumba Gáspár Károly gyűjteménye elhelyezése lett volna ideális.

Bárdosi János 1983-ban bekövetkezett halálát követően két pályakezdő néprajzos érkezett Szombathelyre: Horváth Sándor magyar–horvát etnográfus és Gyurác Ferenc magyar etnográfus, irodalomár. Mindketten Budapesten az ELTE néprajz szakán végeztek, kezdeti feladataikat Barabás Jenő tanszékvezetővel egyeztetve dolgozták ki, ezért a Bárdosi által be nem fejezett munkálatokra koncentrálnak 1984-ben a Vasi Múzeumfalusi sárfimizdói lakóházához gyűjtöttek. Ebben Bárdosi korábbi segítőtársa, a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum munkatársa, Bíró Friderika is a segítségükre volt. 1985-ben, miután befejeződött a farkasfai ház áttelepítése, Horváth Sándor adat- és tárggyűjtése nyomán berendezték az enteriőröket (HORVÁTH 2009).

Még 1984-ben tisztelegésként Bárdosi János muzeológusi munkássága előtt *Népi díszítőművészet Vas megyében* címmel időszaki kiállítást rendeztek a Savaria Múzeumban, aminek szakmai előkészítésében részt vett: Barbalics Imre János, Gyurác Ferenc, Horváth Sándor, M. Kozár Mária és Nagy Zoltán. A kiállítási katalógus bevezetője Bárdosi János posztumusz megjelent írása.

Összefoglalás helyett

Bárdosi Jánost már életében számontartották a magyar néprajztudomány korabeli kiválóságai (BÍRÓ 1984; FILEP 1984), ma talán csak tényleg az őt még ismerő legnagyobbak, továbbá néhányan Szombathelyen emlékeznek rá, elsősorban azok közül, akik még ismerték és tisztelték, kollégái voltak. Summázni életrajzát nem könnyű feladat, ismerve a Savaria Múzeum Néprajztudományi Osztályának a sorsát 1983-tól napjainkig. Mégis, a legjobb, ha a magyar muzeológia egyik korszakos tudósa, Bárdosi pályatársa, Szilágyi Miklós (1939–2019) etnográfus muzeológus nekrológiájából idézünk (SZILÁGYI 1984): *„Ugyan miért kért volna megértést, hiszen jól tudta – tudnia kellett: évről évre beszámolt a maga munkájáról a Vas megyei múzeumok értesítőjében, a Savariában –, hogy szülő megyéje néprajzáról tárggyűjtései, fényképfelvételei, feljegyzései nélkül nem lehet – tíz-tizenöt éve sem lehetett volna! – érvényes igazságokat megfogalmazni. S nyilván azt is tudta, hogy szerte az országban az értő kollégák már a Vasi Múzeumfalusi 1973-as megnyitását követően támadt zajos visszhang előtt számontartották: a Bárdosi-jelentette „egyszemélyes kutatóintézetben” gazdag termés érlelődik.”* Bizonyos szempontokból még mindig ugyanígy van.

Elismerések

Szocialista Kultúráért (1970), Jankó János-díj (1971), Munka Érdemrend Ezüst fokozata (1973), Kiváló Társadalmi Munkás (1977), Szocialista Kultúráért (1978), Hazafias Népfront Honismereti Emlékérme (1980), Csúry Bálint-emlékérem (1982).

Irodalom

- BALASSA M. I. *et al.* (1972): A Magyar Néprajzi Társaság tagjainak névsora. – *Néprajzi Hírek* 1(1–2): 2–6.
- BARABÁS J. (1985): Bárdosi János 1933–1983. – *Ethnographia* 46(2–3): 386–388.
- BASICS B. (2016): Egységben volt az erő. A megyei múzeumi rendszer megszületése és sajátosságai. – *Múzeumcafé* 54 10(4): 99–109.
- BÁNDI G. (1983): Bárdosi János néprajzkutató (1933–1983). – *Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények* 10(2): 39–40.
- BERECZKI I.T. (2009): Tájházak Magyarországon. Tájházi Akadémia 2009 – Oktatási anyag. https://www.tajhazszovetseg.hu/wp-content/uploads/2013/04/01_bereczki_ibolya_tajhazak_magyarorszagon.pdf (Hozzáférés: 2023. január 12.)
- BERÉNYI M. (2016): Alulról jövő múzeumalapítók. A Kádár-rendszer civil kezdeményezésre létrejövő múzeumai. – *Múzeumcafé* 54 10(4): 111–125.
- BÍRÓ F. (1984): Bárdosi János (1933–1983). – *Ház és Ember. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Közleményei* 2: 267–268.
- FEJŐS Z. (2006): A múzeumok „helyi” körülményei és kontextusai. – *Múzeumi Közlemények* 2: 15–22.
- FILEP A. (1984): Bárdosi János 1933–1983. – *Műemlékvédelem* 28(1): 58–59.
- HORVÁTH S. (2009): A néprajzi gyűjtemény története. – *Savaria a Vas Megyei Múzeumok Értesítője* 32(2): 113–173.
- ILLÉS P. (2018): Terep. – In: FRAZON ZS. (szerk.): *...nyitott múzeum... Együttműködés, részvétel, társadalmi múzeum. Kézikönyv.* Budapest, Néprajzi Múzeum, pp. 192–201.
- KURUCZ A. (1987): A szabadtéri néprajzi múzeumok története. – In: KURUCZ A., BALASSA M.I. & KECSKÉS P. (szerk.): *Szabadtéri néprajzi múzeumok Magyarországon.* Budapest, Corvina Kiadó, pp. 7–10.
- MÓD L. (2013): Tóth János magántanári képesítése a szegedi egyetemen. – *Savaria a Vas Megyei Múzeumok Értesítője* 36: 327–331.
- NAGY Z. (2002): Bárdosi János. – In: BODÓ S. & VIGA GY. (szerk.): *Magyar Múzeumi Arcképcsarnok.* Budapest, Pulszky Társaság – Tarsoly Kiadó, 984 pp., pp. 62–63.
- PALÁDI-KOVÁCS A. (2018): *Magyar népkutatás a 20. században. Documentatio Ethnographica* 32. – Budapest, L’Harmattan, 373 pp.
- SZILÁGYI M. (1984): Bárdosi János (1933–1983). – *Honismeret* 12(1): 51–52.
- SZILÁGYI M. (2003): *Bevezetés a néprajzi muzeológiába. Néprajz egyetemi hallgatóknak* 30. – Debrecen, Debreceni Egyetem, 208 pp.
- VALUCH T. (1998): A magyar művelődés 1948 után. – In: KÓSA L. (szerk.): *Magyar művelődéstörténet.* Budapest, Osiris Kiadó, 569 pp., pp. 460–547.

